

FILOSOFIA – MANIFESTARE A ÎNCREDERII ÎN PUTEREA SPIRITULUI

Svetlana COANDĂ

Catedra Filosofie și Antropologie

This article analyses the role and necessity of philosophy in the current circumstances. It highlights the inconsistency of the Italian philosopher G.Papini in the assessment of philosophy. Moreover the paper analyses the conceptions of G.Hegel, I. Kant, A.Schopenhauer, C.Radulescu-Motru, L.Bloga etc, all of which viewed philosophy as important.

Filosofia este un fenomen complex, care a fost apreciat de unii, criticat de alții, dar, din antichitate și până astăzi, nu a lăsat pe nimeni indiferent, nu a rămas în afara interesului, nu a fost, nu este și nu poate fi ignorată. În dezvoltarea sa istorică filosofia a avut perioade de înflorire, dar și perioade de declin, de criză profundă. Crizele s-au manifestat începând cu perioada elenistă în antichitate, apoi în perioada Evului mediu etc. Despre o profundă criză a filosofiei și căile de depășire a acesteia vorbește G.Hegel la 28 octombrie 1816 în cuvântul său de debut ca profesor de filosofie la Universitatea din Heidelberg. Dânsul menționează cu nespuse bucurie că „pare a fi sosit momentul în care îi este îngăduit filosofiei să aștepte să devină iarăși obiect de atenție și de iubire, moment în care această știință, aproape amorțită, poate să-și facă auzită din nou vocea și poate spera că lumea, devenită surdă pentru ea, își va pleca iarăși urechea spre ea” [1]. Mizeria timpului, accentua el având în vedere condițiile vitrege, dificultățile provocate de război și consecințele imediate ale aceluiași flagel au pus în centrul atenției alte interese, au reclamat toate facultățile și toate forțele spiritului, precum și toate mijloacele materiale în așa de mare măsură, „încât spiritualitatea mai pură, simțul pentru viața interioară, superioară, nu s-a putut păstra liber, iar naturile mai alese au fost acaparate de aceste interese și, în parte, sacrificate pentru satisfacerea lor” [2].

Numind filosofia „foc sacru”, G.Hegel își exprimă speranța că, alături de interesele politice și de alte interese legate de realitatea obișnuită, va reînflori și filosofia, cu toate că „mizeria timpurilor” și „marile evenimente mondiale” împing pe al doilea plan studiul temeinic și serios al filosofiei, abătând de la ea atenția generală. El chema la lucru cu seriozitate și onestitate pentru „a scoate filosofia din singurătatea în care s-a refugiat”, accentuând că doar prin filosofie spiritul poate reveni la sine însuși, „la propria sa împărăție” – „împărăție în care sufletul se ridică deasupra intereselor banale ale zilei, este primitiv de adevăr, de ceea ce este etern și divin, și este susceptibil să contemple și să înțeleagă ceea ce este absolut” [3].

Pentru a ieși din criză, a dezvolta și însuși filosofia și știința, G.Hegel vine cu indicații concrete: e necesar a manifesta încredere atât față de știință și filosofie, cât și încredere în forțele proprii a celor care vor promova aceste domenii. „Curajul adevărului, credința în puterea spiritului constituie prima condiție a filosofiei”, – menționează Hegel. Omul trebuie „să se considere pe sine însuși demn de ceea ce este suprem” [4]. Așadar, Hegel a înțeles nevoia de „autoasigurare” a epocii sale ca nevoie de filosofie și a perseverat în a o satisface. În vasta sa operă filosofică el caută răspunsuri pentru epoca sa – epoca modernă, punând filosofia în fața sarcinii de a cuprinde în gândire timpul ei, în cazul dat acesta fiind timpul modern, timp ce pune lumea în funcție de rațiunea umană.

La începutul sec. al XX-lea iarăși apar afirmații despre criza filosofiei, tăcerea filosofiei, amurgul filosofiei etc. Astfel, filosoful pragmatist italian Giovanni Papini publică în 1905 lucrarea „Amurgul filosofilor”, pe care o declară „un proces intentat filosofiei, un efort de a-i demonstra vanitatea, vacuitatea și ridicolul”. El susține că urmărește lichidarea generală a filosofiei – „a acestui monstru cu sex dubios ce nu vrea să fie nici știință, nici artă, fiind un amestec din amândouă, fără a reuși să fie un instrument de acțiune și de cucurire” [5]. G.Papini „judecă”, „atacă” și „execută” filosofia „în persoana celor mai mari reprezentanți ai ei din ultimul secol”: Im.Kant, G.Hegel, A.Schopenhauer, A.Comte, H.Spencer, F.Nietzsche. Însă, e semnificativ faptul că acest critic, care dorește să se elibereze „de filosofie și de filosofi”, e nevoit totuși să le recunoască meritele, faima, popularitatea. Astfel, imputându-i lui Im.Kant că este „un burghez onest și ordonat” pentru care noumenul sau lucrul în sine este „hotelul misterios în care i-a ascuns pe exilații metafizicii”, recunoaște totodată că „este mare” ca filosof și că „această faimoasă filosofie kantiană” i-a făcut pe istorici să împartă gândirea modernă în două perioade – până la Kant și după Kant. Cu toată ostilitatea sa față de filosofie și filosofi, G.Papini îl caracterizează pe Im.Kant ca fiind „un om care are ceva de salvat și de delimitat: salvarea

vieții de rău și a științei de scepticism; separarea lumii practice de cea cognoscibilă și a rațiunii de experiență”. O altă obiecție a lui G.Papini este că în faimosul său imperativ categoric Im.Kant, de fapt, parafrazează îndemnul lui Cristos: Nu face altora ceea ce nu vrei să ți se facă ție. Însă și aici acest critic nu poate să minimalizeze aportul lui Kant, apreciind că este cel care a salvat „morală amenințată de relativismul empirist, știința amenințată de scepticism, metafizica amenințată de știință...” [6].

În continuare, dorind să-l discrediteze și pe G.Hegel, G.Papini scria că „dialectică lui se aseamănă cu o alchimie, iar învățătura despre Ideea absolută amintește despre căutarea pietrei filosofale” [7]. Dar, ca și în cazul lui Kant, este nevoit să menționeze faima și recunoștința de care s-a bucurat Hegel, acest mare filosof care „mulți ani a fost socotit un zeu, a fost înconjurat de discipoli zeloși și a văzut prosternându-se la picioarele sale Germania spirituală” [8]. G.Papini îi apreciază pe Fichte, Schelling și Hegel ca „îndrăzneți, aventuroși, poetici, plini de credință, entuziasm și forță”, izbutind prin sistemele lor filosofice să-i conducă pe compatrioții lor pe culmile cele mai îndrăznețe ale spiritului.

G.Papini expune critici aspre și în adresa lui A.Schopenhauer, caracterizându-l ca fiind „răutăcios și libertin, dezamăgit și mizantrop” și care, după părerea lui, „n-a fost nicicând tânăr. A trecut de la copilărie la bătrânețe... a fost bătrân ca spirit, înainte de a fi tânăr ca trup”, a dedus „din filosofia voinței filosofia durerii” [9]. Cu toată această ostilitate și ironie, G.Papini nu poate evita, trece sub tăcere și unele merite incontestabile ale lui Schopenhauer, care „a avut ca nepoți doi revoluționari și eliberatori” – Wagner și Nietzsche și care nu a negat influența inteligenței asupra voinței, dându-și bine seama că, în unele cazuri, „rațiunea reușește să călăuzească și să frâneze voința; și chiar în sistemul lui inteligența are sarcina de a ajuta voința pentru a se cunoaște pe sine”. Schopenhauer încearcă să-i sperie pe oameni cu „spectacolul durerii lumii”, dar meritul lui este că „găsește trei remedii pentru a alina și a înlătura durerea: arta, mila și, mai ales, contemplația pură” [10]. Curios e faptul că, până la urmă, G.Papini îl consideră pe Schopenhauer un precursor al pragmatismului, susținând că el a fost printre primii care a simțit și a afirmat că cunoașterea „are origini utilitare, vitale, pragmatice, fiind impregnată deci de voința de a trăi, ba chiar e unul din instrumentele cele mai uzuale ale voinței de a trăi. Nu se poate descotorosi de aceste preocupări, infiltrări și convenții practice decât distrugându-se” [11].

Filosofia lui F.Nietzsche este caracterizată de G.Papini ca fiind, „de la un capăt la altul, mărturia și protecția slăbiciunii din viața sa”, deoarece „cei puternici nu scriu teorii de exaltare a forței, cei sănătoși nu fac elogiul sănătății”. Fiind admiratorul lui Cezar și al lui Bonaparte, Nietzsche, „n-a știut să pună practic stăpânire pe *ceea ce este* și atunci, asemenea creștinilor și utopicilor pe care i-a privit cu ură, ... s-a refugiat și el în *ceea ce nu este încă*, adică în viitor” [12]. De asemenea, G.Papini îl învinuiește pe Nietzsche că n-a fost cu adevărat original, preferând „răsturnarea doctrinelor existente și îmbrăcarea vechilor concepte într-un veșmânt strălucitor și prețios”. Dar și în acest caz G.Papini nu poate să nu evidențieze meritele lui Nietzsche: adevărata lui obsesie față de ideea de a merge înainte, de „a depăși”, „a învinge”, a trece „dincolo”, a trece „peste”.

Critic este conceput și discursul lui G.Papini cu referire la filosofia pozitivistă. A.Comte e numit zeflemitor, „unul dintre ... concurenți la reconstrucția și salvarea Franței și a umanității” și este învinuit că promovează un panteism social, ostil binelui oamenilor, deoarece individul este total ignorat: „Individul aproape nu mai e nimic, în schimb societatea e aproape totul;...omul nu este om decât ca participant la comunitate,, Totuși, și aici sunt menționate ca realizări ale lui A.Comte „legea celor trei stări, înlocuirea absolutului prin relativ, ierarhia științelor și crearea sociologiei” [13].

Despre Herbert Spencer G.Papini susținea că „e unul din dușmanii pe care noua filosofie trebuie să-i zdrobească și să-i înăbușe cu o energie nemiloasă”, deoarece evoluționismul lui este nivelator, universul lui e ostil personalității, gusturile-i sunt cu predilecție pentru acorduri și ordine, morală – pentru inerți și neputincioși, iar ideile lui sociale se reduc la una: individualismul. Contradictoriu ca întotdeauna, Papini recunoaște că rezultatul căutărilor lui Spencer e cunoscut de toți, acesta fiind Evoluția, idee expusă de Spencer înainte de „marea carte a lui Darwin”. Tot G.Papini ne spune că „Herbert Spencer a fost numit adesea „Aristotel al vremurilor moderne”. Nu existau în el doar un mecanic și un metafizician, ci și un biolog, un psiholog, un sociolog, un om politic și un moralist și toți s-au bucurat de noroc și de glorie” [14].

Așadar, rezervele față de filosofie sau respingerea ei au la bază diferite motive, printre cele mai frecvente fiind circumstanțele nefaste, contextul social-politic nefavorabil, dar și unele prejudecăți, anumite confuzii și incoerențe. Se atestă, de asemenea, și un șir de neajunsuri comise chiar de cei ce apreciază și promovează filosofia.

C.Rădulescu-Motru în lucrarea *Rolul filosofiei* menționa că atitudinea sceptică sau nihilistă față de filosofie provine, în mare măsură, și din decepțiile înregistrate în educația filosofică. Filosoful român constata cu

optimism că orișice om vrea să practice filosofia, pentru că țelul ei este să formeze „omul întreg”. În procesul educației filosofice, accentua el, e necesar de format „firea omului ca om”, conform unui ideal, după o ierarhie de valori ce se vor realiza în viitor. Însă, menționa C.Rădulescu-Motru în articolul *Rolul educativ al filosofiei*, educația filosofică s-a redus, în cele mai multe cazuri, la latura ei strict informațională, ca istorie a gândului materializat în opere și a fost neglijat mediul și cunoștințele despre om. Filosofia e redusă adesea la o simplă comentatoare de texte, fără o legătură cu viața celui ce filosofează. Adevărata filosofie trebuie să cuprindă atât adevărul filosofic al operelor, cât și cel al celui ce gândește, „adevărul cunoașterii, experienței și trăirii.” Separate și opuse, cele două fațete ale educației filosofice conduc fie spre dogmatism, fie spre relativism subiectivist – concluziona C.Rădulescu-Motru în reflecțiile sale care, observăm bine, sunt deosebit de actuale și astăzi.

C.Rădulescu-Motru accentua rolul educativ ca una dintre cele mai importante funcții ale filosofiei. Filosoful este un gânditor și un educator în același timp. Chiar de la origini, scria el, „gândirea filosofică a fost îndreptată spre perfectarea omului, sub raportul conduitei și al mentalității. Filosofia a fost și este, în primul rând, înțelepciune; adică, gând și faptă cumpănită... Un om de cultură filosofică este presupus a fi înzestrat cu spirit critic în judecată și, în același timp, stăpân pe hotărârile voinței. Nu este filosofie care să tindă la un alt scop” [15]. Această menire determină și scopul studierii filosofiei în universități – „de a forma cugetători de elită, care să influențeze apoi asupra culturii naționale”. În continuare, C.Rădulescu-Motru iarăși și iarăși stăruie asupra rolului deosebit de important al profesorului de filosofie. Foarte mult depinde de măiestria profesorului, de faptul cât de bine cunoaște el nivelul intelectual și moral al celor către care se adresează lecția, menționa filosoful român. De exemplu, „o lecție bine făcută asupra ultimelor zile din viața lui Socrate poate contribui mai temeinic la educația morală a elevului decât multe alte lecții pline de considerații teoretice”. Așadar, educația, pe care suntem în drept să o așteptăm de la învățământul filosofic, nu vine doar de la cantitatea cunoștințelor filosofice, ci, în primul rând, vine de la priceperea cu care se vor propune aceste cunoștințe, atenționa C.Rădulescu-Motru [16].

În studiul *Gândirea filosofică. Înțelesul și scopul* C.Rădulescu-Motru mai evidențiază o trăsătură a filosofiei, numită de el „toleranța filosofică”. Este adevărat, scria el, că în istoria filosofiei întâlnim scrieri asupra aceleiași probleme filosofice, dar care diferă sau sunt opuse după interpretări. Acest fapt e invocat adeseori ca argument împotriva pretenției filosofiei de a fi o cercetare științifică. Însă, explica C.Rădulescu-Motru, aceasta se întâmplă datorită specificului filosofiei, care are „un orizont mai larg de cercetare față de cum îl au științele speciale, tolerează coexistența afirmațiilor nu numai deferite, dar chiar opuse; toleranța ei nu este o slăbiciune, cum este totdeauna în științele speciale ..., ci o consecință care decurge din însăși natura filosofiei” [17]. Deoarece, continuă el, filosofia „nu cercetează problemele dintr-un singur punct de vedere, ci din toate punctele de vedere, și nu-și alege obiectul dintr-o anumită categorie de obiecte, ci se ridică deasupra diferențierii pe categorii, pentru a cerceta însăși rațiunea de a fi a acestei diferențieri” [18]. Așadar, gândirea filosofică, fiind mai cuprinzătoare, promovând o obiectivitate superioară și o atitudine critică, are capacitatea de armonizare a diferitelor puncte de vedere ale oamenilor de știință, toleranța filosofică fiind impusă de relativismul cunoștințelor omenești. „Adevăratul filosof, oricât de sigur ar fi pe convingerile sale, știe totuși că ultimul cuvânt despre înțelegerea lumii și a vieții, pe care filosofia îl urmărește, nimeni nu l-a spus încă, și poate că nici nu-l va spune vreodată. Motivarea toleranței lui nu stă, așadar, în slăbiciune, ci în tăria de a recunoaște adversarului dreptul la libertatea de gândire”, – menționa C.Rădulescu-Motru. Aceste idei le-au promovat și alți filosofi români. Astfel, Lucian Blaga menționa că nici o soluție filosofică nu poate să se transforme în una definitivă, nici o filosofie nu este o izbândă care ar face de prisos o altă încercare. Meritul incontestabil al filosofiei este formarea „conștiinței filosofice” care presupune „un act de trezire a spiritului”, adică un continuu și asiduu exercițiu al facultăților spiritului, formarea unui mod critic de a gândi, responsabilitatea pentru adevărul asumat. În acest sens, L.Blaga definea filosofia ca „produs de supremă veghe a omului” [19]. Mircea Florian, în lucrarea *Rolul și utilitatea filosofiei*, accentua că filosofia exprimă capacitatea omului de a se cunoaște pe sine și lumea, tentativa lui de a nu rămâne la experiență, ci de a se înălța spre inteligibil, spre esențe, prin capacitatea de a da vieții umane „unitate, stil și noblețe”.

Așadar, cu toate dificultățile ce le întâlnește în calea sa, filosofia își regăsește mereu firul continuității de la secol la secol, marii filosofi ai omenirii fiind primii care asigură acest fir de continuitate, însă și toți acei care, cu talent și efort, muncesc în acest domeniu.

Referințe:

1. G.W.F. Hegel. Prelegeri de istorie a filosofiei. Vol.1. - București, 1963, p.5.
2. Ibidem.
3. Ibidem, p.6.
4. Ibidem, p.7.
5. Papini G. Amurgul filosofilor. - București, 1991, p.5.
6. Ibidem, p.18.
7. Ibidem, p.47.
8. Ibidem.
9. Ibidem, p.84, 86, 99.
10. Ibidem.
11. Ibidem, p. 98,101.
12. Ibidem, p.104.
13. Ibidem, p.178,180,182.
14. Ibidem, p.118,122.
15. Ibidem, p.158,168, 173.
15. Rădulescu-Motru C. Filosofia în România veche. - Iași, 2008, p.93.
16. Ibidem, p.113.
17. Ibidem, p.115.
18. Ibidem, p.116.
19. Blaga L. Despre conștiința filosofică. Opere. Vol.8, p.172.

Prezentat la 26.08.2011